

İdeoloji'den Din'e: İsmet Özel'in 70 Sonrası Şiirlerinde Anlam Arayışı

Nusret YILMAZ*

Öz

İnsanoğlunun potansiyelinde var olan en önemli özelliklerden biri içinde bulunduğu şartlar ne olursa olsun bir amaca veya bir değere sahip olmasıdır. Anlam arayışı olarak tanımlayabileceğimiz bu nitelik, insanın bizzat kendi çabasıyla keşfedeceği ve sonuçlarıyla şekilleneceği bir olgudur. İsmet Özel'in özellikle orta yaşlarda yoğunlaşan bu anlam arayışı durmadan devam etmiş ve farklı mecralardan geçerek şairin yaşam paradigmasını belirlemiştir. İlk gençliğinin sosyalist idealleriyle başlayan şiir hayatı 71 Darbesi'nden sonra yeni bir mecraya evrilmiş ve Özel, sosyalist ideolojiden vazgeçerek İslami dünya görüşünü benimsemiştir. Bu çalışmada, Özel'in ideolojiden dine yönelişinin işaretlerini taşıyan 1971-74 arası şiirleri ele alınmış; özellikle imgeler ve metaforlar üzerinden şairin değişen paradigması yakalanmaya çalışılmıştır. *Kötü Şiirler* ile başlayan ve *Amentü* ile biten dokuz şiirde Özel'in şiir anlayışının değişmediği, onun kavrama dünyasını şekillendiren dinsel ifadelerin şiirlerine aşamalı bir biçimde sızdığı görülmektedir. Bu yönüyle İsmet Özel'in kavgacı ve hırçın tabiatından etkilenen şiiri, varoluşsal kaygılarının giderildiği dönemde de özgün kimliğinden taviz vermemiştir.

Anahtar Kelimeler: İsmet Özel, Şiir, Varoluşsal Kaygı, Anlam Arayışı, İmge

From Ideology to Religion: İsmet Özel's Quest for Meaning in Poetry after 1970

Abstract

One of the most important features in the potential of mankind is that they possess a purpose and values whatever the circumstances are. This feature, which we can describe as a search for meaning is a phenomenon that mankind will discover by their own efforts and that will be shaped by the consequences. İsmet Özel's search for meaning, which was more intense especially when he was middle-aged, continued steadily and passed through different stages determining the poet's life paradigm. Özel began to write poetry with his socialist ideals in his youth but evolved into a new stage following the 1971 coup and he gave up socialist ideology and adopted the Islamic world-view. The present study examines Özel's poetry between 1971 and 1974, the period which bears the traces of his turn from ideology to religion. It also tries to examine the poet's paradigm shift especially in terms of images and metaphors. When the nine poems, beginning with the poem *Kötü Şiirler* and ending with the poem *Amentü*, are considered, it is seen that there were no changes in Özel's poetry and that religious expressions that shaped his understanding of the concept leaked into his poems gradually. In this respect, İsmet Özel's poetry, influenced by his aggressive and ill-tempered nature of his personality, did not compromise its original identity even in the period when his existential concerns were eliminated.

Keywords: İsmet Özel, Poem, Existential Anxiety, Searching for Meaning, Image

Giriş

60'lı yılların özgül koşullarında kendine bir yer edinmek isteyen şiir sanatının dayandığı toplumsal dinamikler, Modern Türk Şiiri'ni de şekillendirir. Bu koşullarda eser veren sanatçıların ruhsal evreni, içinde yaşadıkları toplumdaki çatışmalardan etkilenmektedir. Etkisinde kaldıkları gerilimlere çözüm bulmak, sanatsal yaratıcılığı doğuran en önemli etkindir. Freud, yaratıcılığın temel belirleyeni olarak insanın içsel çatışmalarını gösterir. Ona göre yaratma dürtüsü bu çatışmalara bir çözüm bulma çabasıdır.¹ Kendini aşmak, daha anlamlı bir dünyaya geçmek isteyen insanın işidir, sanat. Kişiliğinin geçici, rastgele sınırları, yaşayışının muğlaklığı içinde kendini tüketme zorunluluğuna bir başkaldırı nesnesi olan sanat sayesinde insanoğlu, benliğinden ötede, kendi dışında ama yine kendisi için vazgeçilmez bir şeyin parçası olmak ister. Bir çeşit toplumsallaşma da diyeceğimiz bu sürecin bir yansıması olan sanat, barındırdığı toplumsal ve bireysel çatışmayı *yeniden kurarak*² biçimlendirir.

Aydınlanma düşüncesinin belirleyici olduğu tarihten itibaren ideolojiyle sanat arasında başlayan diyalektik ilişki özellikle sanatsal üretimde önemli bir direnç kazanmıştır. Modern dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sanatsal yaratıyı biçimlendiren toplumsal atmosferin bileşenlerinden biri olarak ideolojinin "*tek ve yeterli*" bir tanımı yapılamamıştır.³ Tarihsel koşullara ve düşünce akımlarına göre çeşitlilik gösteren ideolojik tanımlamalar, son iki yüzyılın sosyal bilimlerini belirleyen en önemli faktörlerden biri olmuştur. Marksizmin etkisiyle ideoloji, tüm dünyada insanları etkileme kapasitesi olarak dinler kadar etkili olmuştur. Avrupa'daki sol/sosyalist hareketlerin kitleleri mobilize etmedeki gücü, Rusya'daki Bolşevik Devrimi doğal olarak Türkiye'de de yankı bulmuş, özellikle 60 Darbesi'nden sonra, geçmişe nazaran etkisini iyice hissettirmiştir. Bu durum, Cumhuriyet'in kuruluşundan hemen önce başlayan Anadolu akımıyla birlikte toplumsal sorunlara yönelmiş edebiyatımızın toplumcu gerçekçi bir duyarlılığa evrilmesiyle sonuçlanmıştır.

1 Engin Geçtan, (2013), *Varoluş ve Psikiyatri*, Metis Yayınları, İstanbul. s.196

2 Ernst Fischer, (2013), *Sanatın Gerekliği*, Sözcükler Yayınları, İstanbul. s.22-23

3 Terry Eagleton, (2015), *İdeoloji*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. s.17

Hiçbir sanatsal akım veya sanatçı, dönemin toplumsal, tarihsel olaylarından ya da onların belirlediği çerçevenin koşullarından bağımsız kalamaz. Nazım Hikmet ve Ahmet Arif gibi militan ruhlarla yazan şairlerin şiirlerinin yayınlandığı bir dönemde şiir okumaya başlayan İsmet Özel'in bu sanatçıları ve bu sanatçıların şiirlerini şekillendiren ideolojiye kayıtsız kalması elbette düşünülemez. Özel, hem toplumdaki çelişkilerden hem kendi ruhsal gerilimlerinden doğan karşı konulamaz *yaratıcı* dürtüyü çok geçmeden poetik metinlere aktarmaya başlar. Kendi çıkarlarını gözetken toplumsal güçlerin bir bütün olarak toplumsal iktidarın yeniden üretilmesi uğruna çatıştığı ve çarpıştığı bir söylemsel alan olarak ideoloji⁴, İsmet Özel'in perspektifinde sosyalizme denk düşer. O da bu doğrultuda siyasi faaliyetlere girişecek, TİP'e üye olacak ve sanatsal söylemini buna göre düzenleyecektir. Özel, bu ideolojiye hem toplumsal gerçekliği yansıtan bilimsel bir metodoloji hem de geleceğe yönelik kendisine güç aşıl原因an bir umut, bir mücadele aracı olarak sarılır. Böylece kendi bireysel çatışmalarından kurtulacak, en büyük değer kabul ettiği topluma ve onun eşitlikçi yaşamına katkıda bulunacaktır.

İsmet Özel'in şiirlerinin yaslandığı sanatsal kültürün 1940'lı yılları, toplumcu gerçekçiliğin etkisinin yeni hissedildiği bir dönemdir. Dönemin şiir kitapları karşılaştırıldığında göze çarpan ana temalar; başta savaş olmak üzere hürriyet, yoksulluk, baskı, gelecek güzel günler, umut, yarına yönelik iyimserliktir. Birkaç şiirde faşizme karşı bir tepki hissedilse de şiirlerin esasen politik ekseninde olduğunu söylemek son derece güçtür.⁵ Modernizmin türevlerinden olan Gerçeküstüçülük ve Dadaizmin tesirlerine açık I. Yeni/Garip şiirinin söylem ve tema açısından Türk şiirine getirdiği rahatlık, mısranın ve imgenin saltanatını sallamış, böylece Özel'i her bakımdan etkileyen II. Yeni'nin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

1954'ten itibaren alışılmış şiir anlayışını kıran II. Yeni, evrene bakış, algılama ve düşünme biçimi, dil mantığı ve şiir biçimi bakımından önceki şiirle bir hesaplaşma ve mevcut kuralları yıkmak suretiyle Türk şiirini temellerinden sarsmıştır. Alışılmış gerçeğe, akıl ve mantığa karşı çıkması, şiirde yeni bir dil ve imge dünyası kurması açısından İsmet Özel üzerinde tesiri olmuştur. Turgut Uyar, İlhan Berk, Ece Ayhan, Edip Cansever, Cemal Süreya ve Sezai Karakoç gibi güç-

4 Terry Eagleton, *a.g.e.*, s.53

5 Hasan Bülent Kahraman, (2004), *Türk Şiiri, Modernizm, Şiir, Agorakitaplığı*, İstanbul. s.58-59

lü kalemlerden oluşan II. Yeni şairlerinin ortak tarafı imge yoğunluğudur.⁶ Onun şiirlerindeki imgesel zenginliğin temelini kuracak bu ilgi, farklı kaynaklarla zenginleşecek⁷ ve İsmet Özel'in şiirini oluşturacaktır. Özel'in şiirlerindeki yoğun imgeyle beraber, otoriteye karşı konumlanış, II. Yeni'nin sanatsal tutumuyla örtüşse de onun şiirlerinde dil, deformasyona uğratılmadan verilmek isteneni doğrudan verir. Cumhuriyet dönemi edebiyatının egemen poetikası olan “*halka seslenme*”, “*halkın anlayacağı bir dil kullanma*” anlayışı, II. Yeni ile birlikte aşılmış, kendilerine has bir dil geliştirilmiştir.⁸ İsmet Özel, II. Yenicilerin şiirsel mirasından faydalanmakla birlikte onları siyasal ve toplumsal tutumlarından dolayı açıkça eleştirmiş; çıkardığı *Halkın Dostları*'nda⁹ bu akıma hücum etmiştir.

Şiire karar verdiğinde düşüncesine sağlam bir dayanak aradığını söyleyen Özel, ilkin evde bulunan bir Kuran mealine başvurur. Lise son sınıftaki bir gencin aradığı soruları bulamamaktan duyduğu hayal kırıklığı, onu dine karşı soğutur. O artık her türlü dine, insanların sorgulamadan kabul edip bağlandıkları her şeye karşı bir husumet duyar.¹⁰ 1960 Darbesi'nden sonra özellikle sol hareketlere yönelik özgürlük ortamı ve Özel'in ailesindeki modernist tutumlar, Özel'in sola açılmasına zemin hazırlamıştır. Kendisi de özellikle diplomalılar ve okumuşlar arasında rağbet gören solun, pozitivist önyargılarla yüklü bir eğitimin doğal bir sonucu olduğunu ve kendi bilincinin de bu ortamda şekillendiğini belirtir.¹¹ Bu bağlamda kendisini sosyalizme çeken iki neden söyler. Birincisi, sosyalist yazarların her türlü riski göze almaları; ikincisi de yasağın çekiciliğidir. Şair bu olguların kendisinde yankı uyandırmasını da sahip olduğu *kadirşinas itaatsizliğe ve tevarüs edilmemiş asalete* bağlar.¹²

6 Reşit Güngör Kalkan, (2010), *Ben İsmet Özel Şair*, Okur Kitaplığı, İstanbul. s.50

7 Behramoğlu, Özel ile kendisinin beslendiği kaynakları, II. Yeni, Nazım Hikmet, Orhan Veli, Walt Whitman, Mayakovski, Ezra Pound, Amerikan beatnikleri, Fransız gerçeküstüleri olarak sıralar. Bakınız Ataal Behramoğlu, (2007), *Yaşayan Bir Şiir*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul. s.175

8 Alâattin Karaca, (2010), *İkinci Yeni Poetikası*, Hece Yayınları, Ankara. s.497

9 Ataal Behramoğlu ile birlikte *Halkın Dostları* adlı bir dergi çıkaran Özel, bu dergiyle emperyalizme ve tüm gericiliğe karşı bir kültür cephesi açmak istemektedir. Bu dergideki şiirleri “*cıltz, bireysel küskünlüklerin değil, kalabalıklardan, aşk ordularının, militan koroların şiiridir.*” diyerek tanıtır. “*Yeni bir şiir doğmaktadır ve bu şiir kavga şiiridir.*” sloganıyla 1971 darbesine kadar 12 sayı olarak çıkan *Halkın Dostları*, İsmet Özel'in hırçın şiirlerine koşut bir şiddetle çıkar. Bu dönem şiirleri onun mücadelecilik kişiliğinin bir yansımasıdır. Bkz: İsmet Özel, Çenebazlık, s.26

10 İsmet Özel, *a.g.e.*, s.36-37

11 Karl Marx da insan bilincinin toplumu etkilemediğini, aksine, insan bilincinin içinde bulunduğu toplumun sosyo-kültürel yapısıyla biçimlendiğini belirtir. Bkz: Karl Marx, (2011), *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları, Ankara. s.25-26

12 İsmet Özel, *a.g.e.*, s.41

Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okurken askere alınan Özel, askerliğini bitirdikten sonra eski arkadaşlarından hiçbirini bulamaz, onun şairane ifadesiyle “*cebindeki adreslerden umut kalmamıştır.*” Bu yalnızlık, peşinden gelen 1971 Darbesi'yle birlikte bir nefis muhakemesine yol açar. Özel, artık ideolojisini *sorgulamaya* başlamış, “*doğru*”nun hangi ahlaki referansla bulunabileceğini aramaya koyulmuştur. Bu arayış, “*yeniden doğmayı, dirilmeyi mümkün kılan*”¹³ bir ahlak olmak zorundadır ona göre. Böylece öteden beri benimsediği “*deus otiosus*” inancı¹⁴, Kadir-i Mutlak bir Allah inancına evrilir. Başka bir deyişle Özel, ideolojiden dine/öze dönüş yapar. İşte bu dönüşümün işaretleri *Kötü Şiirler*'le başlayacak, *Sevgilime İftira*, *Kanla Kirlenmiş Evrak*, *Karlı Bir Gece Vakti*, *Propaganda*, *Tahrik*, *Çözülmüş Bir Sırrın Üzüntüsü*, *Esenlik Bildirisi* ile kökleşecek ve *Diriliş* dergisinde yayınlanan *Amentü* şiiriyle *asli* mecrasına yerleşecektir. *Waldo Sen Neden Burada Değilsin* adlı kitabında kendi dönüşümünü irdeleyen Özel, Müslüman olduktan sonra kendisiyle aynı “*kültürel dili*” konuşan başka Müslümanlara rastlamadığı için işi aceleye getirmez. O, zaten Müslüman olmakla en önemli kazanımını elde etmiştir. Özel, içinde bulunduğu “*yalnızlıktan*” kurtulmuş¹⁵ ve ontolojik bir güvene kavuşmuştur. İnsanın bir “*durum*” olmaktan çok, bir “*süreç*” olduğu¹⁶ kabul edildiğinde bu değişim, hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Arayışın Şiirlerde Bıraktığı İzler

Kırk yaşındayken daha önce yayınladığı ilk dört kitabını *Erbain* adıyla birleştiren Özel'in 70 öncesi şiirleri, bize sosyalizmden Müslümanlığa geçişteki içerik farkını da gösterir. Tüm şiirlerinde etkisini hissettiren yoğun imgelem, onun düşünsel ufuklarını engellemekten ziyade daha da belirginleştirir. Şiirlerindeki kelime ve imgelerin rengi II. Yeni şiirlerindeki kadar belirsiz ve dağınık değildir.¹⁷ Özel, şiiri vasıtasıyla hissettirmek istediği temayı vurucu sözler ve şiddetli imgelerle işler.¹⁸

13 İsmet Özel, *a.g.e.* s.82

14 Kâinatı yarattıktan sonra cennetin en üst katına çekilip insanların her türlü meselesine kayıtsız kalındığını iddia eden teolojik inanıştır. Bkz: Mircea Eliade, (2017). *Arayış*, Doğubatı Yayınları, Ankara. s.70

15 İsmet Özel, (2014). *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, Tiyo Yayıncılık, İstanbul. s.85

16 Engin Geçtan, *a.g.e.* s.7

17 Özel, *imgeyi* yaşamla temellendirmek gerektiğini, altında bir yaşam serüveni yatmayan, yüzde yüz bizim olmayan, bireyin sorunlarıyla bağı kopmuş imgeden şiiri uzak tutmalıyız derken, II. Yeni şiirinin sanat anlayışıyla kendi poetik tutumunu karşılaştırmış olur. (Çenebazlık, s.23)

18 Özel'in şiirlerinde kullandığı imge, Korkmaz'ın tanımıyla koşuttur. Durağanlık ve alışılmışlığın zamanla zihinsel ve duyuşsal körlük alanlarının oluşmasına neden olduğundan sanatçı dehasının devreye girmek zorunda olduğunu söyler. Bu bağlamda imge, sözcüklerin herkesleşerek kaybolan anlamını yaratıcı bir özde yeniden yaratmaktadır. Bkz: Ramazan Korkmaz, (2002). *İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sitki Tarancı*, Akçağ Yayınları, Ankara. s.274

Kendi hayat hikâyesinden izler taşıyan bu şiirlerde “ben”in ağırlığı hayli açıktır. Şair, II. Yeni’nin etkisinden çıkarak yazdığı şiirlerde –özellikle *Geceleyin Bir Koşu* adlı şiir kitabında- “ben”iyle çok uğraşır. Burada başka hiçbir şairde rastlayamayacağımız kadar kendi “ben”iyle “*didişen*” ve “*horlayan*” bir söylemi vardır.¹⁹ Bu cedelleşmenin altında yatan en büyük etken belki de şairliğin “*doğru olanı dayatan vicdan*”²⁰ olmasıdır. Bu bağlamda Özel’in şiiri rahatsız olan vicdanın sesi olur.

Logoterapi ekolün insan yaşamına yön veren en büyük etken olarak gösterdiği *anlam arayışı*, Özel’in yaşam çizgisini anlamamızda çok önemli ipuçları sağlamaktadır. Frankl’a göre insanın anlam arayışı, Freud’un belirttiği gibi içgüdüsel itkilerin *ikincil bir ussallaştırması* değil, yaşamdaki *temel* güdüdür. Bu anlam sadece kişinin kendisi tarafından bulunabilir olmasından dolayı eşsiz ve özel bir yapıdadır. Başka bir deyişle insanın gerçekte ihtiyaç duyduğu şey, gerilimsiz bir yaşam değil, uğruna çaba göstermeye değer bir hedef, özgürce seçilen bir amaç için mücadele etmektir.²¹ Çünkü anlamlılığın değerlerle beslendiği insan yaşamında, insanın özgürleşmesi, kendisini aşmasını sağlayacak değerlere sarılmasıyla mümkündür. Ancak böyle bir özgürleşme insana içsel zenginlik kazandırır.²²

İsmet Özel de 71 Darbe’sinden sonra, o zamana dek uğruna mücadele ettiği sosyalizmin artık kendi anlam arayışında yeterli cevabı vermediğini anlayarak bir arayışa girer.²³ *Kötü Şiirler*’le yeni bir evreye giren anlam arayışı, şairin “*evladım*” dediği saflığın ve umudun sembolü olan çocuk “*çağiltı*”larıyla yankılanmaktadır. Bu çağiltılar, birlikte kullanıldığı olumlu imgelerle (saf deniz, açık renk, alın, sabah, kadın, parıldatan...) birlikte şairin en içten istemlerini imler:

*“Senin çağiltın evladım
saf denizi düşününce uçuldayan sokaklar
açık renk bir elbiseye yakışan alnın
sabah şehre henüz kamyonlar girerken
bir kadın kıvranışını hatırlayıp kuduran
ve zaten*

19 İbrahim Tüzer, (2012), *İsmet Özel Şiire Damıtılmış Hayat*, Dergâh Yayınları, İstanbul. s.127

20 Özgen Seçkin, (2013), *Şair/Şiir, Vicdan*, Doruk Yayınları, İstanbul. s.121

21 Viktor E. Frankl, (2017), *İnsanın Anlam Arayışı*, Okuyanıs Yayınları, İstanbul. s.113-119

22 Abdülkerim Bahadır, (2017), *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul. s.39

23 Burada hatırlanması gereken en önemli husus, şairin şiirlerini bir ideolojik propaganda aracı olarak görmediğidir. Şiirlerinin bir dünya görüşünün kaynak metinleri olmadığını söyleyen Özel’e göre “*Hangi metnin bir dünya görüşünün kaynağı olduğunu söylerseniz, o metnin artık şiir olmadığını söylemiş olursunuz.*” (Şiir Okuma Kılavuzu, s.31)

*bu terli, bu tozlanan bulutlar altında bile
saklı bir yerlerinde bir şeyler parıldatan
senin çağıldın.” (Erbain, s.149)*

İnsanın en saf ve masum dönemini imleyen çocukluk, onun şiirlerindeki huzur ve sevgi arayışının imgesidir. Bu imge, şairin toplumsal eleştirisini anlamlı kılmadaki kullanışlılığıyla da dikkat çekicidir. Nitekim şair, *Sevgilim Hayat* şiirinde yaşamayı “*berrak bir gökte çocuklar aşkına savaşmak*” olarak tanımlayacaktır. Rehin verilmemiş yürekler üzerinden yürütülen toplumsal eleştiri, şiirin ikinci bölümünde “*gözlerini karartacak kadar uçsuz bucaksız göz yaşları*”yla huzura kavuşturulmaya çalışılır. Şair artık bütün müsveddelerini yırtmıştır. Bu yok edilen müsveddelerin arasında onun geçmişte aldığı bir karar da vardır:

*“Sana çok önceden, bir yaz sonu, bir parkta
sıkılmış yumruğumu ısırarak
buna benzer sözler söylemiştim
milât yok
demiştim, milât yer almayacak hayatımızda.”²⁴*

Şair, geçmişte ısrarla savunduğu bu kararından vazgeçmek üzeredir artık. Genç şair, kendi “*ben*”inin konumlandığı alanı artık güvenilmez bulmakta ve yeni bir arayışa girmektedir.²⁵ Şairin üzerine yoğunlaştığı bu paradigmatik değişim, onun yaşam ve sanat dünyası için tam bir milat olacaktır. Ondaki bu arayışla İran asıllı Daryush Shayegan’ın hissettikleri örtüşür. Modern ideoloji ve terimlerin İran insanındaki etkisini anlamaya çalışan Shayegan da bütün izm’lerin kendisini teselli eden geçici tedbirlerden, dogmacı uykusunu derinleştiren müsekinlerden başka bir şey olmadığını anlar.²⁶ Her iki sanatçıda da arayış bu farkındalığın bir sonucudur. Özel’in yaşadığı “*geçiş sürecinin işaretleri*”ni şu ifadelerde yakalamak mümkündür:

²⁴ İsmet Özel, (1997), *Erbain*, Şule Yayınları, İstanbul. s.151

²⁵ Jung’a göre en önemli arketiplerden biri olan “*yeniden doğuş*”un gerekçelerinden biri “*ruh çoğalma*”dır. Dış kaynaklı büyük bir fikrin bizi etkilemesinin tek nedeni, içimizdeki bir şeye tekabül etmesidir. Burada kişinin asıl zenginliği, içsel kaynaklarda beslenen bir çoğalmanın bilincine varmaktır. Bkz: Carl Gustav Jung, (2012), *Dört Arketip*, Metis Yayınları, İstanbul. s.53

²⁶ Daryush Shayegan, (2017), *Yaralı Bilinç*, Metis Yayınları, İstanbul. s.21

“İşte artık göğsümün kıllarıyla
gövdemin kokusundan buharlaşıyor şiir
işte onlar artık saçların kadar Boşnak
karşılıksız mektuplarım gibi yepyenidir.”

Şair, yeni bir şiirin/yaşamın hazırlıklarını yaparken çevresi bundan habersizdir. Onda adeta bir fikrisabit haline gelen yaşam vurgusunu işlediği *Sevgilime İftira* -sevgili burada hayat anlamındadır- adlı şiirinde de muhasebeyle geçen uykusuz gecelerin bir çetelesi vardır. Suskunlukla geçen bu ara dönemde, uykusuzluklar “yalanı” seyreltmekte ve aklının köşesinden “atlular” geçmektedir. Kahırla geçen bir mücadele sürecinde, arkadaşlarının heyecanlandıran en önemli afrodiyakın (çakşır), şiddet değil bilgi olduğuna inanmaktadır:

“kan değildir dostlarımın çakşırına bulaşan
kan değil, mürekkep lekesi, ben bilirim.” (Erbain, s.154)

70 öncesi şiirlerinde “şiddet”e yönelik açık göndermeler artık yumuşamış, mücadele entelektüel bir zemine kaydırılmıştır. Ve şair, artık konuşmak istemektedir. O, şiddet kullanılarak girilecek bir devrimden ziyade konuşarak rahatlama ve kırıp dökmeden ulaşma peşindedir.²⁷ Şiirde patlayan şey artık bomba değil, ürünleri bereketlendirecek yağmur yüklü bulutlardır:

“bana soru sor artık
beni kurtarma, konuşur
beni yaz geceleri patlayan sağnaklara bağışla.” (Erbain, s.155)

Özel’in yaşadığı değişimin en güçlü sinyallerini taşıyan şiir, *Kanla Kirilenmiş Evrak*’tır. Hayatı hakkında “karanlık sözler” yazan şairin bütün değerler dizgesi (aşk, inanç), saldırı altındadır. Hayatını hiçe sayan bu saldırıların altındayken güvenli hiçbir sığınak bulamamaktadır; çünkü cebindeki *adreslerden* umut kalmamıştır. Buna rağmen arayışına devam eden şair, *ken*’e konumlanan modernizmin netameli gecelerinde kendisini, insanı, varlığı kısacası “hakikat”i sorgular. Bu varoluşsal sorgulamaların sonucu olarak şair, “küfre yaklaştıkça” ideolojisinin yetmezliğiyle yüzleşecek ve sonuç olarak şairin inancı artacaktır.

27 Özel’in buradaki tavrı Martin Buber’in kavramsallaştırmasını çağırıştır. Buber’e göre BEN-O kelimeleri tecrübe dünyasına aitken, BEN-SEN kelimeleri ilişki dünyasına aittir. Böylelikle BEN olmak için bir SEN’e gerek duyulur; çünkü ben, BEN olmak için, SEN der. Başka bir deyişle Ben, kendini tamamlamak için Sen’e ihtiyaç duyar. Temelde ikisi de aynı varlıktır. Bakınız: Martin Buber, (2017), *Ben ve Sen*, Kopernik Yayınları, İstanbul.

Nitekim sosyalist mücadelenin en gözü pek edebiyat dergisi olma hevesindeki *Halkın Dostları*'nda, kararlılıkla yürütülen sosyalist mücadele ile İslami uyanış aynı anda hayatına ve şiirlerine nüfuz edecektir. Bu tarihten itibaren inanç ve maneviyatla ilgili terimler ve sözler şiirine sıklıkla uğrayacaktır.

Yalom'un dört temel kaygıdan saydığı "anlamsızlık" Özel'i bu dönemde çok sarsıcı bir biçimde etkileyecektir. Aslında "anlamsızlık" kaygısına neden olan diğer faktör de "özgürlük" kaygısıdır. İnsanın hayatta sorumlu olduğu derecede yalnız olduğunu söyleyen Yalom'a göre, derin yalnızlık kendini yaratmayla dışa vurur.²⁸ Böylece Özel, kendi hayatı ve toplumu hakkındaki sorumluluğunun ağırlığıyla şiire yönelecek, bu yöneliş ve yoğunlaşma da ondaki anlama arayışını tetikleyecektir. Bu dönemde bir anlam krizi yaşayan şairin, kendi hayatı hakkında "karanlık sözler" yazması elbette pek sürpriz olmayacaktır:

*"Karanlık sözler yazıyorum hayatım hakkında
Aşklarım, inançlarım işgal altındadır
Tabutunun üstünde zar atıyorlar
Cebindeki adreslerden umut kalmamıştır
Toprağa sokulduğum zaman çapa vuran adamlar
Denize yaklaşınca kumlar ve çakıl taşları
Geçmiş günlerimi aşağılamaktadır." (Erbain, s.159)*

Özel'in yukarıdaki dizelerde dile getirdiği nedamet, aslında tam da bir geçiş döneminin varlığına işaret eder. Burada anlamsızlaşmış bir değerler dizgesinden psikolojik bir bütünlükle *kurtulmak* isteyen bir şair söylemiyle karşılaşırız. May'ın işaret ettiği gibi kendilerine dair değer hislerini kaybetmek üzere olan kimseler, genellikle kendi kendilerini suçlama eğilimindedirler. Zira değersizlik ve aşağılanma duygularının yarattığı keskin acıyı bastırmanın en kolay yolu budur.²⁹ Fakat bu durum yeni bir anlam dizgesine tutunarak aşılmaya çalışılır. Böylece şairin *kendilik bilinci* fazla örselenmeden bir çıkış yolu bulmaktadır.

Murat Belge, yukarıdaki dizeleri 1970 Darbesi'nin bir silindir gibi ezdiği aydınların samimi bir tepkisi olarak yorumlar. Ona göre bu dönemde hapse düşenler, cebindeki adreslerden umut kalmamanın anlamını çok iyi bilirler. Belge,

²⁸ Irvin Yalom, (2011), *Varoluşçu Psikoterapi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul. s.563

²⁹ Rollo May, (2017), *Kendini Arayan İnsan*, Okuyanıs Yayınları, İstanbul. s.95

İsmet Özel'in dünya görüşünü değiştirmesini de onun bu olayı “*kantıyla canıyla*” yaşamasına bağlar.³⁰ Bu şiirin son kıtasında hem bulunduğu karamsar dünyayı betimleyen hem de bu dünyadan çıkışı imleyen ifadeler vardır:

“*Karanlık sözler yazıyorum hayatım hakkında
öyle yoruldu ki yoruldu dünyayı tanımaktan
saçlarım çok yoruldu gençlik uykularımda
acılar çekebilecek yaşa geldiğim zaman
acıyla uğraşacak yerlerimi yok ettim.
Ve şimdi birçok sayfasını atlayarak bitirdiğim kitabın
başından başlayabilirim.*” (Erbain, s.160)

Şiir açıkça yeni bir başlangıçtan, eskinin yeniden ele alınıp değerlendirileceği bir *yeniden doğuştan* bahsetmektedir. Şiiri “*critique* dönemlerin” sanatı olarak tanımlayan³¹ Özel, bu şiirle tam da böyle bir kritik dönemin işaretlerini vermektedir. Şiirin genelinde, şairin “*insanın değerler bakımından yoksullaşması*”³² diye tanımladığı *yabancılaşmanın* sinyalleri alınmaktadır. *Netameli* bir konumda bulunmaktan doğan şairin “*kendilik bilinci*”nin içerden ve sıkıca eleştirildiği bu poetik metinde, Özel'in maruz kaldığı tüm durumlarda eylemler şahıs üçüncü tekilken, değer üreten eylemlerde birinci tekil kullanır.

Giderek daha durgun bir dilin tercih edildiği şiirlerden *Karlı Bir Gece Vakti Bir Dostu Uyandırmak*'ın ilk dizesinde şairin yeni hayat arayışının göstergelerinden biri olur: “*Benim adım insanların hizasına yazılmıştır.*” Şair insan olmanın bu karşılığını her gün “*yepyeni*” rüyalarla ödemek zorunda kalır. Yeniliğe yapılan bu vurgu, ihsas ettiği karşıt anlamlısıyla okuyucusuna bir mesaja dönüşür. “*Eski*”, aşılmalı ve terk edilmesi gereken peşvâratif bir olguya dönüşür. İnsan, rüya, yağmur, kardeş gibi olumlu imajlara sahip sözcüklerle başlayan şiirde “*keşke yağmuru çağırarak kadar güzel olmasaydım*” dizesinde verilen ontolojik derinlik, “*yaklaşmakta*” olan bir müjdeyle ilintilendirilerek insanlığa dair ufka işaret eder. Şairin “*yoldaş*” yerine “*kardeş*” hitabını seçmesi, benimsemeye çalıştığı İslami değerlerin en önemli parametrelerinden biri olarak okunabilir. Zira “*Müminler ancak kardeştir.*”³³ ayetinden ilham alan bir inanç dünyasına göndermede bulunur.

30 Murat Belge, (1976), “12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış”, *Birikim*, (Sayı:12), İstanbul. s.8-9

31 İsmet Özel, (1997), *Şiir Okuma Kılavuzu*, Şule Yayınları, İstanbul. s.21

32 Tabip Gülbay, (2015), *İsmet Özel'de Yabancılaşma*, Artuklu Yayınları, Mardin. s.74

33 Kuran-ı Kerim, (2010), Hucurat Suresi 10, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara. s.515

Şair yeni'ye ait değerler dizgesini oluştururken *eski*'yi bir eleştiri süzgecin-den geçirir. Şairin eski hayatına ait hatıralar, çocukları üşütecek kadar korkunçtur. Korkusuzca atılan “*çalımlarla*” geçmiş bir yaşamda şair, denizlerin karşısında kendisini bir güneş sayacak kadar özgüven sahibidir. Geceyi aydınlatacak derecede aydınlanmış ruhun ve kendisinde gördüğü bu fatihlik edasının polis dosyalarında küçük bir ayrıntıyla yer aldığını görünce afallamıştır. “*Bilinen cevapların üzerine mühürlenmiş*” olan adı, bir sosyalist imgelem olarak “*dirgenler, bakraçlar, tornavidalar*” şairdeki gizemi ve insani olan tüm duyarlılıkları örtmekte ve şair bu hayal kırıklığıyla³⁴ insanları “*hummalı baharlar olarak*” tanımlamayı yakışksız bulmaktadır. Bu hayal kırıklığı, insana insan olduğu için değer vermeyen ideolojik şartlanmışlıklardan bir güven alanına hicret etmesi için onu zorlar. Şair artık “*hayatının nemli tarafları*”nın üstüne “*bir yaprak*” kapatmaktadır. Bu yaprak, “*ölümden anlayan, ciddi bir yaprak*”tır. Yaratıcılığın temelinde olan itkinin ölümsüzlük özlemi olduğu³⁵ farz edildiğinde Özel'in bu çabası daha da anlaşılır olacaktır. Çünkü onun için ölümsüzlük, artık “*ölümden anlayan*” bir varoluşsal zemine evrilmiştir ve bu durum Özel'i huzursuzluktan kurtaran yeni bir aşamadır.

Başlı başına modernite karşıtı bir şiir olan *Propaganda*, gerek kullanılan sözcük ve imgeler gerekse teması itibariyle bir manifesto niteliğindedir. Hegel'in bağımlı varlık olarak nitelendirdiği *köle* ile bağımsız varlık olan *efendi* arasındaki diyalektiğine koşut bir eksenle kurgulanan kavramsal çerçeve, şairin eleştiri oklarının hedefindedir. Çünkü Hegel'de savaşta *efendiyi* yenememiş *köle*, çalışma sayesinde kendi gerçekliğinin bilincine varıp kendisini ve insanı yeniden biçimlendirip tarih dediğimiz insansal kültürel değişim sürecini başlatarak tarihin ilerleyişini sağladığı³⁶ halde bu şiirdeki köleler, özbilinçlerinden uzaklaşmış varlıklardır. Şiirin birinci bölümünde modern yaşam alışkanlıklarına yenilmiş köleler ve karavaşlar (cariye), tarihsel rolünü tamamlamış bir sistemin hizmetindedir. Öz-neden ziyade nesnenin egemenliğindeki Modernizmin³⁷ doğal bir versiyonu olan bu insanlar, alışveriş çılgınlığından öte artık konuşmamaktadır. Sosyal etkin-

34 Şair, Müslüman oluşundaki birincil etmeni, insan-dünya ilişkisi olarak belirtir. Onu bu kararı almasına zorlayan etken “*insanın önemine, değerine inanmak*”tır. Özel, insanın önemsizleştiği ve değersizleştiği yerlerden hep kaçtığını ifade eder. Buradaki ifadeler de bu duyarlılığa denk düşer. (Waldo Sen Neden Burada Değilsin, s.85)

35 Rollo May, (2012), *Yaratma Cesareti*, Metis Yayınları, İstanbul. s.56

36 Tülin Bumin, (2016), *Hegel, Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul. s. 52

37 Hasan Bülent Kahraman, (2004), *Türk Şiiri, Modernizm, Şiir*, Agora Kitaplığı, İstanbul. s.14

likten anladıkları kışın sinemaya, yazın denize gitmektir. Kendilerini güvenli bir alanda gördüklerinde dine lakayt kalan bu insanlar, riskli anlarında hemen Allah'a sığınır. Zamanın nasıl geçtiğinin farkında olmayan bu modern esirler, içinde buldukları sömürü düzeninden bihaber alışveriş merkezlerine hücum ederler. Akıllanmış Kapitalizmin gönüllü birer kölesi³⁸ olduklarından habersizdirler.

Şiirin ikinci bölümünde, toplumu oluşturan bireylerden ziyade politik bir eleştiri söz konusudur. Düşünen insanların hedefte olduğu bu düzende silahlı siyasal faaliyetlerin çözüm getirmeyeceği, aksine bu tür hareketlerin politik oyunlarla manipüle edildiğini söylemektedir:

*“mürekkebin utandığını gördüm basılı kâğıtlarda
tetişe basan parmaklarda çare yok, gördüm mürekkebi” (Erbain, s.165)*

Horatius'tan beri şairlere düşen “*faydayla zevki birleştirerek*” sunma³⁹ işi onun açısından taviz verilemez bir ilkedir. Özel, hala organik ilişkisinin devam ettiği solda konumlanan bazı şairlerin toplumsal gerçekliğe yaslanmayan romantik tutumlarını da eleştirir:

*“bu bozulmuş yeminlerin bayrakları altında
olacak şey mi duymak portakal bahçelerini” (Erbain, s.165)*

Çocuk, eski samimi ilişkilerin bozulmasına yapılan göndermelerin saf imgesidir. Çocukluk çağlarında *Devletin* (baskıcı) aygıtlarından⁴⁰ biri olan zabıtalardan az, çocukların çok olması, daha samimi toplumsal ilişkilerin varlığına işaret eder. Burada aşkı çağrıştıran kumruların duyumsanması bir çocuğa (henüz moderniteyle veya toplumsal şartlanmışlıklarla kirlenmemiş doğal insanın), derinden hissetmeyi çağrıştıran ağlama eylemi de aşka bağlanarak modernitenin tahrip ettiği olgular belirginleştirilir.

38 Tarım toplumunun bireyleri yaşama ilişkin soru sormadan verili olan toplumsal normları yazgıları olarak kabul edip boyun eğerken endüstrileşmeyle birlikte insanlar toplumsal yazgıyı aşip bireysel tercihlerini daha fazla önemserler. Toplumsal normların kısıtlayıcılığından kurtulan insanlar bu kez dev bürokratik sistemlere hizmet etmek zorunda kalır. Gençtan'ın varoluşsal vakum olarak nitelediği bu durumda kişi kendine ve dünyaya inancsız bir biçimde bakar ve yönünü bulamaz ve yaptığı her şeyin amacını sorgular. Ne sezgileri ne de toplumun alışlagelmis değer yargıları onu tatmin eder. Bkz: Engin Geçtan, *a.g.e.*, s.137

39 Horatius, *Ars Poetica*, (2016), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul. s.29

40 Althusser, var olan Burjuva devlet aygıtının ayakta kalmak için sadece hükümete, idareye, orduya, polise, mahkemelere, hapishanelere dayanmadığını bunun yanında gönüllülük esasına dayalı Devletin İdeolojik Aygıtlarından faydalandığını söyler. Bu aygıtlara örnek olarak da dinsel kurumları, okulu, aileyi, hukuku, siyasal partileri, sendikaları, basını, edebiyatı sayar. Aralarındaki farkı da şu temelde çözümler: (Baskıcı) Devlet Aygıtı “*şiddet kullanarak*”, Devletin İdeolojik Aygıtları “*ideoloji kullanarak*” işlerler. Daha fazlası için: Louis Althusser, (2014), İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, İthaki Yayınları, İstanbul. s.52

Hayatı hakkında daima koyu renkler kullanacak kadar karamsar olan şair, yaşamın realitesini anlamayan veya anlamak istemeyen insanlar üzerine kafa kemiklerini eritinceye kadar düşünmeye devam eder. Bu durum, Kierkegaard'ın tarif ettiği umutsuzluğu çağrıştırır. Danimarkalı düşünür, “ölümcül hastalık” olarak nitelediği umutsuzluğun nedenlerini irdelerken, artan bilinç ile umutsuzluk şiddetinin birbirine bağlı olduğunu belirtir.⁴¹ Özel'deki bu umutsuzluk Kierkegaard'dan farklı olarak çevresindeki umarsız insanlara tepki olarak yönelmektedir. Onun yaşamın gerçekliğini anlaşılır kılmak için giriştiği hamlelerin karşılığı zindanlarla korkutmaktır. Yaşanan dünyaya ve topluma yönelik çabalarının beyhude çıkması, onu adeta çıldırtmaktadır⁴²:

*“düşündüm yaslanarak şehrin kasıklarına
düşündüm kafa kemiklerimi eritinceye kadar
nedir bu kölelerin olanca silahları
silahların köleleri olmaktan başka.” (Erbain, s.166)*

İçinde yaşadığı toplumdaki aksaklıklara karşı daima duyarlı olan şairin “zehirli” olarak nitelediği susmaktan, rahatlık getirdiğine inandığı hayıflanmaktan uzak bir karakterde olması, onun bu agresif çıkışlarının nedenidir. Özel, bu “köle”lerden kurtulmak için kendi idealist taraflarını ve bütün güzel imkânların potansiyelini taşıyan çocukları yardıma çağırır. Yeni bir yaşam ve özgür ruhlu bireyler için bu kölelerin oradan kaldırılması gerekmektedir.

Sosyalist dünya görüşünden Müslümanlığa evrildiği bu dönemde her iki dönemi için de önemli bir refleks olan kapitalist moderniteye hıncı, *Tahrık* (1972) isimli şiirinde en önemli temadır. Şaşılacak bir dünyada yaşamayı öğrenmenin verdiği hırsla “külçeler yüklü” insanları eleştirir. Külçeler yüklü olduğu halde yokuşu çıkmak isteyen insanların sosyal adalete ve bireysel özgürlükleri umursamadan “sevap rahatlığı alınan yataklara” teşne olması, onu kızdırmaktadır. Şairin konformizme müptela bencil insanlardan kaçarak yeni bir değerler dizgesine sığınma süreci, kolay olmaz:

41 Soren Kierkegaard, (2017), *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, Doğubatı Yayınları, Ankara. s.51

42 Özel'i çıldırtan durum, Marx'ın ideoloji ve toplum ilişkisine dair yazdıklarıyla bir anlamda örtüşmektedir. Marx, egemen sınıfın düşüncelerinin her zaman, egemen düşünceler olduğunu belirtir. Yani, toplumun maddi egemen gücünü elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda *egemen zihinsel güçtür*. Dolayısıyla *maddi üretim araçlarını* elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda *zihinsel üretim araçlarını* da emrinde bulundurur. Marx'a göre bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadır ki kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin (Özel'in deyişiyle kölelerin) düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfın kontrolündedir. Bkz. Marx, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, s.39

“*yürek elbet acıyor esvap değiştirirken*” (Erbain, s.167)

“*Efsanelerden kovul*”an Özel’in sancılı bir süreci işaret eden bu ifadelerinden sonra, geçtiği cenahtaki insanların da terk ettiği mahalledekiler kadar sorunlu olduğunu anlaması geç olmayacaktır:

“*kimsenin uykusunun fesleğen koktuğu yok*” (Erbain, s.168)

Aslında pek fazla bir şey değişmemiştir. Zaten Özel, dünya görüşünü değiştirdikten sonra Müslümanlarla tanışıp kaynaşmak için fazla acele etmemiştir; çünkü kendisiyle “*belli bir kültürel dili*” paylaşacak Müslümanlar bulmakta sıkıntı yaşamaktadır.⁴³ Buna rağmen kendine has sarsıcı ifadelerle geleceğe yönelik iyimserliğini açığa çıkarmaktan imtina etmez:

“*Biliniyor*

bizim mahsustan yaşadığımız

biliniyor

şarkıların sırası bizde

biliniyor hayat bizden razıdır

biliniyor

otların sarardığı yerlerde güneş

kurşunun değdiği tende heves kalmıştır.” (Erbain, s.168)

Kendi yaşam serüveni içinde sosyalistlikten Müslümanlığa geçişini, bir döneklilik olmaktan ziyade aynı güzergâhtaki bir ileri konağa varma olarak tanımlayan Özel’in şiirinde geçen “*biz*” ifadesiyle, daha ayrışmamış ama aynı eksen üzerinde konumlanmış personasını kastettiği kanaatindeyiz. İnsanlığı büyük bir kurtuluşa götürecek ideallerinde ısrar ettiğini özellikle duyumsatan Özel, değişimin hangi *sabiteler* üzerinden gerçekleştiğini de vermiş olur. Böylelikle Frankl’ın “*varoluşun kendini aşması*” olarak tarif ettiği anlam arayışı devam etmektedir. Çünkü anlam arayışındaki kişi, ara vermeden dünya ile ilgilenme, dışarıdaki dünyaya yönelme ve ontolojik yolla hayallerini gerçekleştirme arayışındadır.⁴⁴

Şairin “*nice kara sıfatları*” üstüne çekme pahasına sorduğu sorular, yaptığı sorgulamalar, onun önemli bir kararın arifesinde olduğunu gösterir. Özel, Çözülmüş Bir Sırrın Üzüntüsü adlı şiirinde bir tereddüdün sancısını konu edinir.

⁴³ İsmet Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, s.94

⁴⁴ Victor E. Frankl, (2014), *Psikoterapi ve Din*, Say Yayınları, İstanbul. s.98

Bu değişimin dillendirilmesi şairin kendisini bile ürkütmektedir. Bir zamanlar sosyalist olmayanların adamdan sayılmayacağını haykıran İsmet Özel'in, şimdi bu dünya görüşünden kurtulmak istemesi onu bile korkutmaktadır:

*“sözlerimin anlamı beni ürkütüyor
böylesine hazırlıklı değilim daha.
Bilmek. Bu da ürkütüyor. Gene de biliyorum:
Kapanmaz yağmurun açtığı yaralar.
çocuklarda” (Erbain, s.172)*

Paradigmatik değişimler, sanıldığı kadar kolay değildir. Şiirin isminden de anlaşılacağı gibi sırrın çözülmesi şairi memnun edeceğine üzmemekte; şair, bu ıstı-
rabı tüm derinliğiyle yaşamaktadır. Onu, bilmenin verdiği güç de teselli edemez. Kendi yaşam çizgisini sorgulayan Özel, bu değişimin değişmeyen taraflarının da farkındadır. Onu yeni bir paradigmaya iten faktörler ne kadar güçlü olursa olsun, değişmez *değer*lerinin onda ısrarla devam edeceğini belirtir: *“Kapanmaz yağmurun açtığı yaralar çocuklarda”*

Müslümanlığı seçmekle o yaşına kadar hissettiği yalnızlıktan kurtulduğunu ifade eden Özel, bu değişim döneminde herhangi bir olağanüstü olayın gerçekleşmediğini aksine her şeyin doğal akışında yürüdüğünü söyler. Dolayısıyla yıllarca bir ideolojik şartlanmışlıkla eşyayı, doğayı toplumu farklı bir çerçevede okumasının sadece onun hissettiği bir yanılsama olduğunu fark eder:

*“doğadan bir vahiy bekledimse boşuna
baktım akşam herkesin kabul ettiği kadar akşamdı
hiçbir meşru yanı kalmamıştı hayatımın.” (Erbain, s.172)*

Anlam arayışındaki insanın hayatın anlamına yönelik en yoğun sorgulama dönemi olan 25-45 yaş aralığı, yetişkinlik dönemine denk gelmektedir. Yeniden yapılanma dönemi olarak da tanımlanan bu dönemde birey, bir taraftan ergenlik karmaşasından büyük ölçüde kurtulmuş, diğer taraftan aile kurma, meslek ve iş edinme, yakın ilişkiler geliştirme gibi toplumsal roller üstlenmek zorundadır. Bu dönemin kendine has yapılanma zorunluluğu bireyi geçmişi, mevcut durumu ve geleceği ile ilgili kritik bir sorgulamaya zorlar. Bu sorgulama, kendi benliğine yönelik ağır sorularda ifade bulur. Kendini sorgulama, beklenti ve amaçlara

yönelik olabileceği gibi, bu beklentilerin gerçekleştirilememesi sonucunda doğan krizlerden de kaynaklanabilir.⁴⁵ İşte Özel'i "Esenlik"e götürün macera da bu sorgulamaların etkisiyle başlar. Şairin içsel yolculuğu uzun mesafeler kat etmiş, artık bazı belirgin menzillere ulaşmıştır. *Esenlik Bildirisi*'nin isminden de anlaşılacağı gibi artık İslam kokan yeni bir "evren" in kapısındadır. Şiirin geneline yayılan hırçınlık, daima iyinin, güzelin ve doğrunun peşinden koşan bir şairin itirazıdır. Şiir, baştan sona, sahici bir yaşamın yaşanmadığı bir toplumsal düzlemde kurtuluş çığlığı, o toplumu şekillendiren ekonomi-politiğin ağır eleştirisidir:

*"Bir şehrin urgan satılan çarşıları kenevir
kandil geceleri bir şehrin buhur kokmuyorsa
yağmurdan sonra sokaklar ortadan kalkmıyorsa
o şehirden öcalmanın vakti gelmiş demektir." (Erbain, s.173)*

Şiirde sıklıkla "öç alma"nın tekrarlanması, şairin geçmişe yönelik karşı konulamaz tepkisinin bir yansımasıdır. Bir meta haline getirilen "paketlenmiş" duygular ve yerle/gerçeklikle irtibatını koparan şiirin dolaşımında olduğu bir toplumsal ve sanatsal yaşam elbette sahtedir.⁴⁶ Her şeyin gerçeklikle bağının zayıflaması ve birer gazete haberi haline dönüşmesi, şairin "sevgilim" diye hitap ettiği hayatla irtibatının koparılması, onun bu düzene karşı isyan etmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla şair, böyle bir düzeni temellendiren sisteme karşı da tepkilidir. O, bu fasit daireden yeni bir anlamsal dizgeyle kurtulacağı ümidindedir. Bu dizgede, üretimle tüketim iç içe, tüm insani faaliyetler de sahici olacaktır.

Ölümün ucuzlaştığı, zekânın kendisinden beklenen kurtuluşu sağlayamadığı, insani ilişkilerin samimiyetten koştığı, toplumsal dayanışmayı sağlayan erdemlerin yozlaştığı böyle bir düzlemde şair, bir çıkış yolu bulunmazsa büyük felaketlerin yaşanacağını bildirir. Bütün olumsuzluklara karşı kin duymakta ve bu yozlaşmış düzene karşı dişlerini sıkarak sabretmektedir. Bu sabır, kendisinde yeni bir insanlık ideali için "bereketli" öfkeler biriktirmektedir. Daha sonra kuracağı bir yayınevinin ismine de "çıdam" ismini verecek olan İsmet Özel, sabrın barındırdığı değişim potansiyeline sonuna kadar inanmaktadır.

⁴⁵ Abdülkerim Bahadır, *a.g.e.*, s.174-175

⁴⁶ Ataoğulları Behramoğlu, İsmet Özel'le birlikte çıkardıkları *Halkın Dostları*'nın 5. sayısında şiirin halkın acılarından, yoksulluğundan söz etmesinin toplumsal şiir olması için yetmediğini, çünkü salt yakınma şiiri olmaktan öte belli bir başkaldırıyı, bir direnişiyi de içermek zorunda olduğunu belirtir. Bakınız: Ataoğulları Behramoğlu, *a.g.e.*, s.23

Şiirin sonunda Özel, hıncını bir üst aşamaya kadar ulaştıracaktır. Adeta siddete methiye dizecek kadar öfkeli olan şair, maruz kalınan haksızlıklar karşısında *haksızlık* etmeyi meşru bir eylem olarak niteler. Çelişkilerle yaşanan bir hayatın güçlü bir şekilde reddedilmesi gerektiğini haykıran Özel, yeni bir sahile çıkarken tüm gemileri yakmaktadır. Şiirdeki vurucu sözcükler, sözcüklerin barındırdığı sert sessiz harflerle desteklenerek adeta tüm toplumsal düzeni protesto⁴⁷ etmektedir:

*“Vandal yürek! Görün ki alkışlanasın
ez bütün çiçekleri kendine canavar dedir
haksızlık et, haksız olduğun anlaşılın
yaşamak bir sanrı değilse öcalınmak gerektir.” (Erbain, s.174)*

Vurucu ifadelerle biten *Esenlik Bildirisi*'nden sonra yazılan *Amentü* şiiri, tereddüt sürecinden sonra bir karara ulaşmanın gereği olarak söylem ve tema olarak daha dingindir. Bunalımı bir açılıma dönüştürecek olan beşeri karşılığın şiir olduğunu iyi bilen Özel⁴⁸, bu çıkışı *Amentü*'yle elde edecektir. Müslüman dünya görüşüne bağlandığını Sezai Karakoç'un *Diriliş* dergisinde yayınladığı bu şiirle dışa vuran⁴⁹ Özel, bu şiirinde İslami terminolojiyi daha sık kullanır. Şiirin isminden ve ilk dizelerinden itibaren şiire hem tema hem kelime düzeyinde sindirilen İslami terminoloji, İsmet Özel'in anlam arayışında ulaştığı noktanın en bariz göstergesi olur. Zira *“anlam inanmayı içerir”* ve inançlarımız dünya ile aramızdaki *bağları* oluşturur.⁵⁰ Bu bağlarda kopma olduğunda acı ve mutsuzluk yaşanırken, bağların kuvvetlenmesiyle sağlanan ontolojik güvenlik kişiyi huzurlu kılar.

İsmet Özel daha sonraları kendisiyle yapılan mülakatlarda kendisindeki dönüşümü bu eksende açıklar: *“Beni Sosyalist olmaya iten etkenler Müslüman olmaya da itti. Ben aynı yol üstünde yürüyüp Müslüman oldum. Daha sarıh bir güvenlik noktasıdır benim Müslüman olmam. Belki hayatımdaki bütün değişiklikleri bir 'securite ontologique' arayışı olarak tanımlamak mümkündür. İnsan iki*

47 Yaratıcılık ediminin başkaldırıdan doğduğunu iddia eden May, sanatçıların genellikle kendi iç imgeleri ve hülyalarına dalmış yumuşak huylu kimseler olmasına rağmen baskıcı toplumlardaki haksızlıklara kafa tutma gücüne sahip olduklarını söyler. Onların gündelik sıradan yaşamı hiç hazzetmeyerek hep *“yeni dünyalara”* doğru atılım yaptıklarını ve böylece soylarının *“yaratılmamış vicdanı”*nın da yaratıcısı olmayı başardıklarını belirtir. Bkz: Rollo May, *Yaratma Cesareti*, s.57

48 İsmet Özel, (2007), Çenebazlık, Şule Yayınları, İstanbul. s.69

49 İbrahim Tüzer, *a.g.e.*, s.54

50 Engin Geçtan, *a.g.e.*, s.144

şey peşindedir: ya özgürlüğü arar ya da güvenliği. Aslında birini bulmadan öbürünü sağlaması mümkün değil. Özgürlük büyük ölçüde dışa doğru, güvenlik içe doğru edimdir. Ben bugün Kuran'a bağlanmakla varoluşsal güvenliğime kavuştuğum inancındayım. Ancak bu güvenlik noktasından sonradır ki özgürlük elde edilebilir. İslam benim için bir şifadır. Yaralı olmayan veya yarasını tanımayan bir şifadan nasibini alamaz.”⁵¹

Otobiyografik şiirin en güzel örneklerinden biri olarak gösterilebilecek *Amentü* şiiri, Özel'in hayatındaki önemli duraklara yönelik diyalektik açılımların bir çetelesi gibidir.⁵² Anlam arayışının en net biçimde somutlaştığı şiir olan *Amentü*'nün ilk dizelerindeki

*“İnsan
eşref-i mahlukattır; derdi babam” (Erbain, s.177)*

ifadeleri, ölümünden sonra babasının onda uyandırdığı otorite ve saygıyla birlikte kullanılarak din ile otorite buluşturulur. Psikanalitik çözümlemede süpergoyu ve vicdanın oluşumunu temsil eden “baba”, gençliğinin ilk yıllarında tüm kurulu düzene isyan eden İsmet Özel için aşılması gereken bir engel iken; şimdi, kıymeti yeniden anlaşılan bir “değer”e dönüşür. İnsanın “eşref-i mahlukat” oluşunun anlamının yeniden anlaşılması, şair için dünyayı yeniden anlamlandırma- la koşuttur:

*“aşk ve ölüm bana yeniden
Su ve ateş ve toprak
Yeniden yorumlandı.” (Erbain, s.177)*

Her şeyin kuru bir propagandadan ibaret olduğu bir çağda, “*kanutlar, ifadeler, resmi mühür ve imza*” benzeri formalitelerle gerçekliğini üzerini örten devrin insanı, kendisini anlamayacaktır. Nitekim kendisi de geçmiş yaşantısında geleneksel kültürü şekillendirmiş İslami meselelere çok uzak düşmüş ve bazı şeylerin neden “*alaturka saatlere ayarlı*” olduğunu bir türlü kestirememiştir. İnsanların iradelerini kaderciliğe rehin vermesine kızan ve ulusallıktan soyutlanmış bir evrensellik peşinde koşan şair, geçmiş günler hakkında bir özeleştirii yapmaktadır:

51 Reşit Güngör Kalkan, *a.g.e.*, s.169

52 İbrahim Tüzer, *a.g.e.*, s.251

“yazgı desem
kötü bir şey dokunmuş olurdu sanki dudaklarıma
Tokat
aklıma bile gelmezdi
babam onbeşli olmasa” (Erbain, s.178)

Baba imgesi üzerinden girilen yeniden anlama ve anlamlandırma süreci, kendisiyle babasının yaşam çizgileri karşılaştırılarak yapılır. Kafasında “*yasak düşünceler*”, işaret parmağında “*zincir*”, cebinde “*sedef çakı*”sı ile “*resimli bir kitaptan*” aşırıldığı yaşam biçimi, hayatın realiteleriyle mücadele eden babasının yaşam biçimi, şairin nedametini daha da belirginleştirmek amacıyla karşılaştırılır.

Baştan sona bir özeleştirilme/tövbe şiiri olan *Amentü*'de sonradan kıymeti anlaşılan bir medeniyetin sembol karakteri olan “*baba*” hakkında şiirin her bölümünde farklı bir özellikten bahsedilir. Sesi “*marşlara ayarlanmak hevesinde*” olan Özel, “*şahlanan grevler*”le mutlu olurken babası, işin reklam kısımlarıyla hiç ilgilenmeden üstüne düşen görevleri bihakkın yapan sorumlu bir kişiliktir. Kendi mücadelesiyle babasının özverilerini karşılaştıran şair, “*şehre ve şaraba yaltaklanarak*” geçirdiği gençlik dönemini babasının sorumlu kişiliğiyle karşılaştırarak kendisi ve babası üzerinden bir nesil eleştirine yönelmektedir.

Kuruluş mücadelesinin yürütüldüğü yıllarda işgale uğrayan ülkelerini korumak ve kendi varlıklarını devam ettirmek için Yunan'la savaşan babasının nesli, minbere dikilmiş haçı indirip çanları susturduktan sonra, minarelerden “*binlerce yılın yabancı bir ses*”le irkilirler: “*Tanrı uludur, Tanrı uludur*”. İşgale gelmiş düşman ordusunu yurttan atmakta bir an tereddüt etmeyen babasının nesli, bu kez kendi kurdukları Cumhuriyet'in yabancılaşan uygulamalarına tepki duyarlar. Bütün bu yabancı olduğu “*maceralar*”dan haberi olmayan Özel'in işi ise “*gün boyu bulutlar arşınlamak*”tır. Daha sonra boğazına tıkanan lokmanın karşılığını çıkarmak istediğinde, kendilerini çevreye duvarların (sistem) zaten bütün tepkilere hazır vaziyette beklediğini anlar. Onlara düzeni değiştirmekten başka dünya efendilerinin çarkına su taşıyan tek bir yol bırakılmıştır:

“*fly Pan-Am
drink Coca-Cola*” (Erbain, s.182)

şair, artık bir seçim yapmak üzeredir. Bu iki tarafı betimlemek için tercih ettiği ifadeler, kendi bakış açısını da göstermektedir:

*“Tutun ve yüzleştirin hayatları
biri kör batakların ırpınışında kutsal
biri serkeş ama oldukça da haklı.” (Erbain, s.183)*

Özel’in “*kendi tehlikesi peşinden*” giderek sürdürdüğü “*yorucu kovalama*” kendi putlarıyla yüzleşeceği yere kadar sürer. O, “*görklü dünya*”lar getirecek bir düzenin “*parti broşürleri*” veya “*kaşiyeler*”le getirilemeyeceğine inanmaktadır. Artık hiçbir “*kati*” şeyin “*gönlün dağdağasını durultacak*” inandırıcılıkta olmadığını iyi bilmektedir. şair, yaşamını düzenleyecek anlam dizgesini artık “*kati*”nın (materyalizmin) ötesinde arayacaktır.

şiirin son bölümünde “baba” ve “Yaratıcı” imgeleri tekrar birleşir. Yaratılan hakkında babasından/geleneksel öğretilerden elde edilen dört elemente (su, ateş, toprak ve rüzgâr) şair kendisini de eklemektedir. Çünkü yeni bir anlam dünyası inşa edilmekte ve şairin kendilik nesnesi de bu inşanın öznesidir. Artık şair, dinginleşmiş ve yeniden *var olmanın* huzuruna kavuşmuştur. O, artık materyalist felsefenin iddia ettiği gibi atomların tesadüfen bir araya getirdiği bir varlık olmaktan ziyade, Yaratıcı’nın sonsuz kayrasıyla var olmasını irade ettiği bir “*eşref-i mahlukat*”tır. şiirin son dizesinin “*bildim*” eylemiyle bitmesi, onu inanca götüren temel belirleyenin his değil, akıl olduğunu açıkça gösterir:

*“gövdemi âlemlere zerkederek
varoldum kayrasıyla Varedenin
eşref-i mahlukat
nedir bildim.” (Erbain, s.184)*

Eski ile *yeni*’nin hayat düzleminde kıyaslanarak işlendiği bu şiirde, İsmet Özel, artık bir karara varmıştır. Sağlığında -aralarındaki yaş farkından da olabilir- sağlıklı bir iletişim içine girmediği babasıyla ve babasının temsil ettiği *eski*’yle tekrar köprüler kurmuş ve giriştiği anlam arayışını *eski*’yle barışık bir mecraya doğru yönlendirmiştir. İlk gençliğinin redd-i mirası terk edilmiş ve toplum değerlerinin üzerine inşa edildiği İşlam’a yönelimle bir çeşit kadirşinaslık gösterilmiştir. şair, bu hamlesiyle hem bağrında yetiştiği toplumla arasındaki yaban-

cılaşmayı, hem de kendisini derinden derine rahatsız eden varoluşsal kaygısını *Vareden*'in “kayrası”yla gidermiştir.

Sonuç

Edebiyat ve düşün dünyamızda kendine has bir yeri olan İsmet Özel'in kırk yaşındayken kırk şiirini bir araya getirerek oluşturduğu *Erbain* adlı kitabındaki dokuz şiiri, şairin sosyalizmden Müslümanlığa geçişine neden olan anlam arayışının izlerini taşır. 1971-74 arası yazılan bu şiirlerde, şairin zihnini meşgul eden varoluşsal kaygı, şiddetini artıracak ve şair, benlik dünyasını tehdit eden bu kaygıyı gidermeye çalışacaktır. 12 Mart darbesinin ardından şiddetlenen bu arayışta, onun bir rehberi yoktur. Hiçbir dış tesirle başlamayan bu arayışta darbenin ardında bıraktığı ağır siyasal havanın bir etkisi olsa bile bu doğrudan bir baskıya dönüşmemiştir. Özel, bu süreçte girdiği özeleştiriyiyle kendi ideolojisini “*kafa kemiklerini eritinceye kadar*” düşünerek sorgulamış ve bu fasit daireden kurtulmanın yolunu yine şiir sayesinde bulmuştur. Çalışmamız, bu geçişin işaretlerini yakalamaya yöneliktir.

Kötü Şiirler'le başlattığımız anlam arayışı, şairin kendine has imge dünyasıyla biçimlenerek şiirlere yansır. Daha önceki şiirlerinde baskın olan çatışmacı dil, bu şiirle birlikte bir nebze de olsa yumuşamış ve şiirlere dinsel çağrışımları olan sözcükler girmeye başlamıştır. Dolayısıyla isminde “Kötü” kelimesi geçen bir şiirle başlayan bu serüvenin “Amentü” adlı şiirle bir sonuca ulaşması da bu arayışın somut bir göstergesidir. Şairin daima insanlara ve kendine yönelik buyurgan dili, çoğunlukla agresif ve hırçındır. Günlük yaşamının aksine kavgacı bir dil kullanan Özel'in daima uğruna mücadele edecek bir ideali vardır. İdealini, “*berrak bir gökte çocuklar aşkına savaşmak*” olarak belirleyen şairin yaklaşımı uzlaşmadan ziyade kavgaya daha yakındır. Demokrasi mücadelesinin toplumun farklı kesimleri tarafından her dönem dillendirildiği ülkede darbe sonrası oluşan kasvetli havada şairin cebindeki “*adreslerden*” umut kalmaması, ondaki anlam arayışını daha da pekiştirmiştir. Bu dönemde başlayan sorgulamalar, hayatı hakkında yazdığı “*karanlık sözler*”, şairin ne denli acı çektiğinin de bir yansımasıdır.

Daha otuzuna varmadan başlayan bu anlam arayışı, şairin geçmişe yönelik nedametlerinin bir muhasebesi üzerine kuruludur. Şairin “*dünyayı tanımaktan*”

dolayı duyduğu yorgunluk ve “gençlik” uykularıyla zedelenen benlik algısı, artık yeni bir başlangıç için hazırdır. Hayatında yeni sayfalar eklemek için giriştiği bu hamle, ondaki varoluşsal boşluğu doldurmaya yöneliktir. Şairin edinmeye çalıştığı yeni bakış açısı, onun hayatına “ölümden anlayan ciddi bir yaprak” ekleyecektir. Özel’in esvap değiştirmek olarak imgelediği bu anlam dizgesini kabullenme ve çevresine kabullendirme sürecinde, “yürek” acıtıcı ıstıraplar eksik olmaz. Bu değişim sürecinde onu ürküten yeni yaşam dizgesi, bir süre sonra temellenecek ve şairin akli sorgulamalarını meyvesini verecektir. Tanrı’nın, geleneğin, babanın birleştii ve artık ruhsal çatışmanın dindiği bu aşamada, şair insanın eşref-i mahlukat olduğu gerçeğini kabul edecektir. *Amentü* adlı şiirinin son dizelerindeki ifadelerle Özel, ona hayatı yeniden yorumlayacak yeni bir yaşam dizgesine kavuşmuştur artık. Şairin kendi beniyle yaşadığı yabancılaşmanın son bulduğu bu dönemden itibaren şiirlerindeki kavgacı dil aşamalı bir biçimde azalmış, yerine şairin kişisel dünyasından ilham alan manevi yönsemeleri yüksek bir şiirsel zemin hazırlanmıştır.

Kaynakça

- Althusser, Louis, (2014), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Bahadır, Abdülkerim, (2017), *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Behramoğlu, Ataol, (2007), *Yaşayan Bir Şiir; Evrensel Basım Yayın*, İstanbul.
- Belge, Murat, (1976), "12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış", *Birikim*, (Sayı:12), İstanbul.
- Martin Buber, (2017), *Ben ve Sen*, Kopernik Yayınları, İstanbul.
- Bumin, Tülin, (2016), *Hegel*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Eagleton, Terry, (2015), *İdeoloji*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Eliade, Mircea, (2017), *Arayış*, Doğubatu Yayınları, Ankara.
- Fischer, Ernst, (2013), *Sanatın Gerekliliği*, Sözcükler Yayınları, İstanbul.
- Frankl, Viktor E., (2017), *İnsanın Anlam Arayışı*, Okuyanıs Yayınları, İstanbul.
- _____, (2014), *Psikoterapi ve Din*, Say Yayınları, İstanbul.
- Geçtan, Engin, (2013), *Varoluş ve Psikiyatri*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Gülbay, Tabip, (2015), İsmet Özel'de Yabancılaşma, Artuklu Yayınları, Mardin.
- Horatius, (2016), *Ars Poetica*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Jung, Carl Gustav, (2012), *Dört Arketip*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kahraman, Hasan Bülent, (2004), *Türk Şiiri, Modernizm, Şiir*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Kalkan, Reşit Güngör, (2010), *Ben İsmet Özel Şair*, Okur Kitaplığı, İstanbul.
- Karaca, Alaattin, (2010), *İkinci Yeni Poetikası*, Hece Yayınları, Ankara.
- Kierkegaard, Soren, (2017), *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, Doğubatu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Ramazan, (2002), *İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kuran-ı Kerim, (2010), Hucurat Suresi 10, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Marx, Karl, (2011), *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları, Ankara.
- May, Rollo, (2017), *Kendini Arayan İnsan*, Okuyanıs Yayınları, İstanbul.
- _____, (2012), *Yaratma Cesareti*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Özel, İsmet, (2007), *Çenebazlık*, Şule Yayınları, İstanbul.
- _____, (1997), *Erbain*, Şule Yayınları, İstanbul.
- _____, (1997), *Şiir Okuma Kılavuzu*, Şule Yayınları, İstanbul.
- _____, (2014), *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, Tiyo Yayıncılık, İstanbul.
- Seçkin, Özgen, (2013), *Şair/Şiir, Vicdan*, Doruk Yayınları, İstanbul.
- Shayegan, Daryush, (2017), *Yaralı Bilinç*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Tüzer, İbrahim, (2012), *İsmet Özel Şiire Damıtılmış Hayat*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Yalom, İrvin, (2011), *Varoluşçu Psikoterapi*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul.